

G.O. Hutchinson

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ

G. O. HUTCHINSON

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Μετάφραση:
Λιάνα Χατζηκώστα

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
ΑΘΗΝΑ 2007

Ἐδῶ βλέπουμε ἀναμφίβολα μιὰ ἀπροσδόκητη κωλυσιεργία, τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς θὰ καλύψει μὲ μιὰ αὐτοσχέδια ἀφήγηση. Τό σκηνικό τοῦ μύθου τοῦ Τειρεσία πού ἀκολουθεῖ, δέν θὰ μπορούσε νά εἶναι πιό ἄτεχνο. Τό παιγνίδι τῆς ἐπιφανείας ὑπογραμμίζει ἐπίσης πόσο περίεργη εἶναι ἡ ὄλη σύλληψη σ' ἓναν χῶρο πού ἔχει τὴν ὄψη τοῦ γνωστοῦ μας κόσμου· καί ὁμως φτάνει νά ἀμφισβητεῖ συγκεκριμένα καί περιπαικτικά τὴν ἀλήθεια του. Αὐτό ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴ δήλωση ἔρχετ' Ἀθαναία νῦν ἀτρεκές (στ. 137), «τώρα ἡ Ἀθηνά ἔρχεται στ' ἀλήθεια»,¹⁶ τὴ στιγμή πού ἡ θεά ἐπιτέλους φθάνει. Ὁ ἐμφατικός τόνος κάνει πιό δύσκολη τὴ στιγμή πού προηγήθηκε, ἐνῶ τό ἀτρεκές («στ' ἀλήθεια») διαχωρίζει μὲ τρόπο εἰρωνικό τὸν κόσμο τοῦ ποιήματος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Τό θρησκευτικοῦ περιεχομένου πρῶτο ἡμῖσιν τοῦ ποιήματος ἔχει αὐτό καθ' ἑαυτὸ ἀρκετά περίπλοκο τόνο καί χρῶμα (πρβλ. σ. 76), ἀλλά ἡ βασικὴ του σύλληψη καί δομὴ σαφῶς

15. Ὁ Bulloch ἐξομαλύνει τό τελετουργικό μέρος θεωρώντας ὅτι στὴν πραγματικότητα ἡ Ἀθηνά εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἄγαλμα πού ταυτίζεται μὲ τὴ θεά γιὰ θρησκευτικούς λόγους (βλ. ὑπόμνημα, σ. 3 κ.ά.: ἀντίθετα ὁ Wilamowitz, *HD* II σ. 14-5). Ἡ θεά, ὁμως, οὐδέποτε ἀναφέρεται στὴν περιγραφή τῆς τελετῆς ὡς ἄγαλμα καί στίχοι ὅπως οἱ 17, 31-2, 53-4 ἀπαιτοῦν τό ζωντανό σῶμα τῆς οὐράνιας θεότητας (τό ἐπιχείρημα τῆς σ. 111 φαίνεται ἐξαιρετικά ἀμφισβητήσιμο· πρόκειται γιὰ τὴ σημείωση σχετικὰ μὲ τὴ χρήση τοῦ ἄρθρου στά χωρία: Ὑμν. II 1, 9, 13, 30, ἀπ. 194.71 κ.τ.λ. Οἱ στ. 38- 42 δέν ταυτίζονται μὲ τὴν περιγραφή τῆς θρησκευτικῆς ἐορτῆς, μολονότι ὑποδηλώνουν στὸν ἀναγνώστη τὴν ἀρχικὴ λατρεία). Οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ στόχος στὸν ὁποῖο ὠθεῖται ἡ ταύτιση παραμένει ἀλλόκοτος· ὁ Bulloch βλέπει μόνο τὴν ἐρεθιστικὴ ἀνάκληση τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου.

* Ἐμφάνιση κάποιου θεοῦ στοὺς θνητοὺς (συνήθως ὡς μέρος θρησκευτικῆς ἐορτῆς). Σ.τ.Μ.
16. Γιὰ τό ἀτρεκές βλ. τὴν οἰκεία παρατήρηση τοῦ Bulloch.

χρησιμεύουν για να κρατήσουν σε απόσταση τη γεμάτη πάθος, τραγική ιστορία του Τειρεσία, τοποθετώντας τη σ' ένα αλλόκοτο περιβάλλον.

Τό αποτέλεσμα αυτό γίνεται αισθητό με μιά συνολική ανάγνωση του ποιήματος. Έν τούτοις, ένας τέτοιος τρόπος απομάκρυνσης του συναισθηματικού στοιχείου θά 'πρεπε να επιτρέπει στο συναισθημα να διατηρήσει την καθαρότητά του μέσα στα όρια του αφηγηματικού τμήματος· όμως, ακόμη και σ' αυτό τό τμήμα, ο Καλλίμαχος περιπλέκει κάπως τήν επίδραση που ασκεί στον αναγνώστη ή αφηγητή. Ο μύθος αφηγείται, πώς ο Τειρεσίας, ενώ κινηγοῦσε στον Έλικώνα, είδε τήν Ἀθηνά να λούζεται γυμνή και τυφλώθηκε. Αὐτόπτης μάρτυρας τῆς τύφλωσῆς του ἦταν ἡ μητέρα του, ἡ νύμφη Χαρικλώ, ἐπιστήθια φίλη τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ὁποία στρέφεται με πάθος ἐναντίον τῆς θεᾶς, πού ἔδειχνε πώς ἦταν φίλη τῆς. Ἡ θεά ὑπερασπίζεται τόν ἑαυτό της ἐπικαλούμενη τούς νόμους πού δεσιμεύουν τούς θεούς και ὑποσχόμενη πλούσια ἀποζημίωση· αὐτός ὁ δραματικός διάλογος εἶναι τό ἐπίκεντρο τῆς ἱστορίας, ὅπως τήν ἀφηγεῖται ὁ Καλλίμαχος.

Τό αφηγηματικό μέρος, πού ὀδηγεῖ στον διάλογο, ἀναπτύσσει μιά ἰσχυρή δυναμική· ἐμπλέκει ἐνεργά τόν αναγνώστη με τήν ἔντονη κινητικότητα του ἀνάμεσα στήν αὐστηρότητα του ἀφηγητή του ἀρχαίου ἔπους και τήν περιγραφή με πληθωρικά χρώματα.¹⁷ Οἱ διάλογοι τῶν προσώπων γίνονται ἔτσι περισσότερο σύνθετοι.

Ἄς πάρουμε πρώτα τά λόγια τῆς Χαρικλοῦς:

ἄ νύμφα δ' ἐβόασε «τί μοι τόν κῶρον ἔρεξας,
 πότνια; τοιαῦται, δαίμονες, ἐστὲ φίλαι;
 ὄμματά μοι τῷ παιδός ἀφείλεο. τέκνον ἄλαστε,
 εἶδες Ἀθαναίας στήθεα και λαγόνας,
 ἀλλ' οὐκ ἀέλιον πάλιν ὄψαι. ὦ ἐμέ δειλάν,
 ὦ ὄρος, ὦ Ἐλικῶν οὐκέτι μοι παριτέ,
 ἢ μεγάλ' ἀντ' ὀλίγων ἐπράξασ· δόρκας ὀλέσσας
 και πρόκας οὐ πολλὰς φάεα παιδός ἔχεις».

(στ. 85-92)

«Ἡ νύμφη κραύγασε: «τί ἔκανες στον γιό μου, σεβάσμια θεά; τέτοιες φίλες εἶσατε ἐσεῖς οἱ θεές; πῆρες τό φῶς τῶν ματιῶν του παιδιοῦ μου. Δυστυχημένο μου παιδί, εἶδες τά στήθη και τίς λαγόνες τῆς Ἀθηνᾶς, μά δέν θά δεῖς ἄλλη φορά τό φῶς του ἡλίου. Ἀλίμονό μου τῆς δύστυχης, ἄχ Ἐλικώνα, βουνό πού δέν θά ζυγώσω ἄλλη φορά. Μεγάλη πράγματι τιμωρία για μικροπράγματα πού ἔπαθες· ἔχασες λίγα ἐλάφια και ζαρκάδια και τύφλωσες τό παιδί μου».

Οἱ τρεῖς πρώτες προτάσεις (τί μοι... ἀφείλεο) χαρακτηρίζονται ἀπό μιά ἀπλότητα διατύπωσης πού ταιριάζει στήν πρωτόγονη ἔνταση τῶν ἐκφρα-

17. Πρβλ. στ. 68-9, Ὀδ. 15. 245-7. Σχετικά με τόν στ. 78 βλ. Bulloch.

ζόμενων συναισθημάτων. Ο Καλλίμαχος τροποποίησε την μυθολογική πηγή του, προκειμένου να εμφανίσει τη Χαρικλώ να διαρρηγνύει τη φιλία της με την Ἀθηνά μέσα στην ὄργη και τόν πόνο της μάνας, αντί να ίκετεύει τη θεά να ξαναδώσει στον Τειρεσία τό φῶς του. Τά γυναικεία συναισθήματα εισβάλλουν μέ τραγική ὀρμή ανάμεσα στους τόνους πού διασφαλίζουν τό σεβασμό ἀπέναντι στους θεούς¹⁸.

Ἡ προσαγόρευση τοῦ Τειρεσία, ὡστόσο, εἰσάγει ἓνα πονηρότερο σκεπτικό: ἡ φράση *ἀλλ' οὐκ ἀέλιον πάλιν ὄψαι* («μά δέν θά δεῖς ἄλλη φορά τό φῶς τοῦ ἡλίου») ὑπονοεῖ ὅτι ἡ θεά τοῦ κορμοῦ της Ἀθηνᾶς ἦταν ἐπιθυμητή αὐτή καθεαυτή.

Ἡ εὐφυής διατύπωση καί ὁ ὑπονοούμενος αἰσθησιασμός περιπλέκουν κι ἀπομακρύνουν κάπως τήν αἴσθηση μιᾶς καθαρῆς θλίψης. Μέ τίς θρηνητικές ἀναφωνήσεις *ὦ ἐμέ... παριτέ* («ἀλίμονό μου τῆς δύστηνης, ἄχ Ἐλικώνα, βουνό πού δέν θά ζυγῶσω ἄλλη φορά»)¹⁹ ἐπανερχεται μιᾶ ἀμεσότητα γεμάτη πάθος. Ὡστόσο, ἐπανεμφανίζεται μιᾶ ὑπεροψία τολμηρά τραβηγμένη στά ἄκρα: τό ἀόριστο *οὐ πολλάς*, ἐπιτείνει τήν ἐντύπωση κάποιας ἀπομάκρυνσης. Ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ βουνοῦ ἔχει παρόμοια κατάληξη μέ τήν κατηγορία ἐναντίον τῆς Ἀθηνᾶς (*φάεα παιδός ἔχεις*, «τύφλωσες τό παιδί μου»· στ. 92, *ὄμματά μοι τῷ παιδός ἀφείλεο* «πῆρες τό φῶς τῶν ματιῶν τοῦ παιδιοῦ μου»· στ. 87), ἀλλά ἡ ὁμοιότητα αὐτή ἀποκαλύπτει στό συγκεκριμένο χωρίο τόν τεχνητό χαρακτήρα τῆς στάσης καί τοῦ θυμοῦ τῆς Χαρικλούς· ὁ Καλλίμαχος τροποποιεῖ ἔμμεσα καί ἀνεπαίσθητα μιᾶ ξεκάθαρη ἀντίδραση.

Τά ἐπόμενα λόγια τῆς Ἀθηνᾶς ἐνισχύουν αὐτή τήν προσέγγιση, καθώς ἐμφανίζουν παρόμοια κινητικότητα ἀπό τή δυναμική ἀπλότητα στήν ἐξυπνάδα πού περιπλέκει τά πράγματα. Συνολικά, ἐμφανίζουν ἓναν ἐπιβλητικό συνδυασμό συναισθηματισμοῦ καί ψυχραιμίας καί μᾶς παρουσιάζουν τήν αὐστηρότητα καί συγχρόνως τήν ἐξισορροπητική γενναιοδωρία τῆς θεϊκῆς τάξης πραγμάτων. Ὡστόσο, μετά τήν ὑψηλοφροσύνη τῶν πρώτων στίχων (στ. 97-106), ἡ Ἀθηνά ἀντιπαραθέτει στή μοῖρα τοῦ Τειρεσία τή χειρότερη μοῖρα τοῦ Ἀκταίωνος πού θά κατασπαραχθεῖ ἀπό τά δικά του σκυλιά, γιατί ἀντίκρουσε τήν Ἀρτέμιδα τήν ὥρα πού λουζόταν. Τό ἐπιχείρημα, συναισθηματικά ἀποδεκτό καθεαυτό, ἐμφανίζεται στό πλαίσιο μιᾶς ἐξουθενωτικῆς ὑπεροψίας: πόσες θυσίες δέν θά πρόσφεραν οἱ γονεῖς τοῦ Ἀκταίωνος, γιά νά δούν τόν γιό τους τυφλό (δηλ. ὄχι νεκρό· στ. 107 κ.έ.)· ἡ μητέρα του θ' ἀποκαλοῦσε τή Χαρικλώ «πανευτυχῆ» (ὄλβισταν στ. 117), πού πῆρε πίσω τόν γιό της τυφλό (στ. 117-8). Ἡ ὑπερβολή καί τό τεχνητό νοθεύουν κάπως τόν ὑψηλό τόνο τραγωδίας· ἀλλά καθόλου δέν τόν καταστρέφουν. Τό θρησκευτικό πλαίσιο παρέχει ἀθρόα ἀποστασιοποίηση, ἐνῶ ὁ τρόπος γραφῆς

18. Σχετικά μέ τήν προκαλούμενη ἐντύπωση πρβλ. τήν Ἑλένη στήν Ἰλ. 3. 406 κ.έ., τήν Κρέουσα στόν Εὐριπίδη, Ἰων 881 κ.έ. Γιά τήν πηγή βλ. Φερεκύδη FGtH 3 F 92.

19. Ὁ Bulloch ἐπισημαίνει στόν στ. 90 τόν ἀπόηχο τοῦ θρήνου τῆς Ἀγαῆς στόν Εὐριπίδη, Βάκχ. 1383 κ.έ.

Τό ἔργο τῶν ἑλληνιστικῶν ποιητῶν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. δέν κατέχει μόνο μιὰ σημαντική θέση στήν Ἀρχαία Ἑλληνική λογοτεχνία, ἀλλά ἔχει καί ἰδιαίτερη σημασία γιά τή Ρωμαϊκή ποίηση. Παρά τήν ὑπαρξη πολλῶν τεχνικῆς φύσης ἔργων γιά τά κείμενα καί τή γλώσσα αὐτῶν τῶν ποιητῶν-Θεοκρίτου, Καλλιμάχου, Ἀπολλωνίου Ροδίου κ.ἄ.-ἡ προηγούμενη φιλολογική κριτική γιά τοὺς περισσότερους ἀπό τοὺς μείζονες ποιητές εἶναι περιορισμένη σέ ποσότητα καί στόχους. Ὁ δρ. Hutchinson παρουσιάζει μιὰ εἰκόνα πού ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαία γιά τήν ποίηση αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καί δείχνει τήν ποιότητα καί τή ζωτικότητα αὐτῆς τῆς ποίησης. Ἐρευνᾷ διαδοχικά τό ἔργο καθενός ποιητῆ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναπτύσσει μιὰ γενική θεώρηση αὐτῆς τῆς ποίησης στό σύνολό της, ἐπικεντρωμένη στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ ποιητές αὐτοί χειρίζονται τό ὕφος, τά διάφορα ἐπίπεδα καί τή μορφή. Τό βιβλίο καταλήγει μέ τήν παρουσίαση μιᾶς νέας προσέγγισης ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐπίδραση πού ἄσκησαν οἱ ἑλληνιστικοί ποιητές στή Ρώμη, ἕνα πεδίο πού θά ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά πολλοὺς ἀναγνώστες. Ὅλα τά ἀρχαῖα ἑλληνικά καί λατινικά χωρία ἔχουν μεταφραστεῖ ἀπό τόν συγγραφέα, ἔτσι ὥστε ἡ σημαντική αὐτή νέα προσέγγιση νά εἶναι εὐκόλα προσιτή σέ ὅλους ὅσοι ἐνδιαφέρονται σοβαρά γιά τίς κλασικές σπουδές, σέ αὐτοὺς πού ἔχουν ἀπλῶς στοιχειώδη γνώση τῶν καταβολῶν αὐτῆς τῆς ποίησης καί στοὺς φοιτητές καί ἐπιστήμονες τοῦ συγκεκριμένου γνωστικοῦ πεδίου.

Πρόκειται γιά ἕνα ἐντυπωσιακό βιβλίο μέ ἀνανεωμένο σκεπτικό καί διακριτική λογιόσυνη, ἀπό τό ὁποῖο ὅλοι ἔχουμε νά διδαχτοῦμε πολλά.

R. H. A. Jenkyns, Times Higher Education Supplement

Πρόκειται γιά ἕνα ἔργο πού τό χρειαζόμασταν πολύ, ἕνα βιβλίο πρόκληση καί ἐρέθισμα.

R. B. Rutherford, Greece and Rome

Ὁ δρ. Hutchinson εἶναι ἐπίσημος Ἐταῖρος καί Διδάσκαλος τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στό Κολλέγιο Exeter τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καί Καθηγητής τῶν Κλασικῶν Γλωσσῶν καί τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας. Εἶναι ὁ ἐκδότης τοῦ ἔργου Αἰσχύλος: Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας (1985), τό ὁποῖο ἔχει ἐπίσης ἐκδοθεῖ ἀπό τό Clarendon Press.

ISBN 978-960-354-213-1